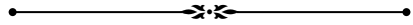

ЛНУ імені Івана Франка

Бібліотека кафедри європейського права

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Іван БРАЦУК, Наталія ХОМИК

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ОХОРОНИ ҐРУНТІВ
В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ
ТА УКРАЇНІ**

Монографія

Львів
2026

УДК 349.415:631.4]:349.6](4-ЄС+477)

Б87

Рецензенти:

д-р юрид. наук, проф. *М. О. Медведєва*

(Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка);

канд. юрид. наук, проф. *О. Я. Трагнюк*

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Науковий редактор д-р юрид. наук, проф. *М. М. Микієвич*

Рекомендовано до друку Вченою Радою

Львівського національного університету імені Івана Франка.

(Протокол № 4/2 від 25 лютого 2026 року)

Брацук Іван

Б87

Правове регулювання охорони ґрунтів в Європейському Союзі та Україні : монографія / Іван Брацук, Наталія Хомик. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2026. – 278 с.

ISBN 978-617-10-0981-3

Комплексно досліджено підходи до розуміння охорони ґрунтів у праві Європейського Союзу; проаналізовано актуальний стан, перешкоди становлення та недоліки правового регулювання ґрунтоохоронних відносин в Європейському Союзі та Україні; проведено періодизацію історії розвитку ґрунтової політики Європейського Союзу і правової бази України; виокремлено особливості історії розвитку правового регулювання охорони ґрунтів у Європейському Союзі. Встановлено систему інституцій та органів Європейського Союзу, що провадять політику охорони ґрунтів, а також інших суб'єктів, що забезпечують підтримку роботи цих органів та інституцій; оцінено перспективи розвитку спеціального ґрунтоохоронного регулювання шляхом аналізу змісту та стану виконання Ґрунтової стратегії Європейського Союзу до 2030 року. Визначено необхідність, стан і перспективи адаптації національного законодавства до ґрунтового *acquis* Європейського Союзу в умовах євроінтеграції, а також його проблеми та шляхи вирішення.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, а також широкого кола читачів, котрі цікавляться проблемами правового регулювання охорони земельних ресурсів, екологічної безпеки, адаптації законодавства України до права Європейського Союзу, реалізації концепції сталого розвитку та сучасними викликами у сфері охорони довкілля.

УДК 349.415:631.4]:349.6](4-ЄС+477)

ISBN 978-617-10-0981-3

© Брацук Іван, Хомик Наталія, 2026

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ҐРУНТІВ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	13
1.1. Міжнародно-правові механізми охорони ґрунтів та їх функціонування	13
1.2. Охорона ґрунтів як категорія права Європейського Союзу	28
1.3. Засади правового забезпечення охорони ґрунтів у Європейському Союзі	57
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ОХОРОНИ ҐРУНТІВ У РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	83
2.1. Генеза правового регулювання охорони ґрунтів у Європейському Союзі	83
2.2. Інституційно-організаційний механізм Європейського Союзу у сфері охорони ґрунтів	117
2.3. Особливості формування спеціального ґрунтового законодавства в Європейському Союзі.....	139
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ОХОРОНИ ҐРУНТІВ....	167
3.1. Правове регулювання охорони ґрунтів в Україні	167
3.2. Адаптація законодавства України до стандартів права Європейського Союзу у сфері охорони ґрунтів	194
ВИСНОВКИ	222
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	229
ABSTRACT	273

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС, Євросоюз, Союз	Європейський Союз
Єврокомісія, Комісія	Європейська комісія
Європарламент, Парламент	Європейський парламент
КМУ	Кабінет Міністрів України
Директива про охорону ґрунтів	Директива Європейського Парламенту та Ради, що встановлює рамкові положення щодо захисту ґрунтів і вносить зміни до Директиви 2004/35/ЄС, датована 22.09.2006 року
Угода про асоціацію	Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована 16.09.2014 року
Закон № 1264-XII	Закон України Про охорону навколишнього природного середовища № 1264-XII від 25.06.1991 року
ЗК України	Земельний кодекс України
Закон № 962-IV	Закон України Про охорону земель № 962-IV від 19.06.2003 року
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
КК України	Кримінальний кодекс України
Звіт за 2024 рік	European Commission staff working document. Ukraine 2024 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2024 Communication on EU Enlargement policy, Brussels, 30 October 2024 SWD (2024) 699 final.

*Світлій пам'яті
Копитко Івану Степановичу та Копитко Оксані Іванівні;
Курицман Олександрю Маєровичу та Курицман Людмилі Аркадівні;
Хомику Петру Миколайовичу
присвячується*

ВСТУП

Ґрунти як верхній родючий шар земної кори виконують багато різних екологічних і соціальних функцій. Вони є платформою для вирощування агрокультур, забезпечуючи потребу у продукуванні необхідної для споживання людьми їжі. Ґрунти є резервуаром для акумулювання та фільтрації значної частки запасів прісної води. Вони виконують роль найбільшого наземного вуглецевого накопичувача, містять більше чверті усієї біоти, є джерелом сировини, зберігають геологічну й археологічну інформацію. Враховуючи широкий спектр виконуваних ґрунтами завдань та надзвичайно повільні темпи їх відновлення, нагальна потреба в охороні цього природного ресурсу набуває особливої значущості. Чинником ще більшої актуалізації цієї потреби слугують масштабні процеси деградації, яким піддаються ґрунти. Переконливою ілюстрацією правдивості зазначеної тези є загальнодоступні статистичні дані, згідно з якими 60–70 % ґрунтів Європи нездорові.

Описана проблема деградації ґрунтів має вирішуватися насамперед у правовій площині, шляхом формування дієвого нормативного врегулювання у рамках можливостей, наданих Європейському Союзові як міжнародній наднаціональній організації. Ґрунти та механізми їх охорони, зважаючи на їхню беззаперечну суспільну, економічну та довкільну вагомість, перебувають у сфері регулюючої дії *acquis* Європейського Союзу. Втім, характер їх нормування не позбавлений недоліків, наприклад, фрагментарності та розкиданості відповідних приписів у різномірних правових документах, предметом первинного нормативного впливу яких є інші, відмінні від ґрунтів, об'єкти. Українське нормативне врегулювання ґрунтів, «здоров'я» яких зазнало значного погіршення внаслідок військових дій російської федерації, теж потребує вдосконалення, зокрема шляхом адаптації до стандартів права Європейського Союзу.

У рамках проведеного монографічного дослідження детально проаналізовано змістовне наповнення релевантного понятійно-категорійного апарату. Констатовано, що характеристики, використовувані для тлумачення категорії «ґрунти», є багатоаспектними та різняться із огляду на те, представники яких наук (геологи, економісти, ґрунтознавці чи правники) їх виокремлюють. Також проаналізовано та оцінено різні визначення: запропоновані для широкого загалу; сформульовані представниками різних наукових галузей, дотичних до його вивчення; інституціями Європейського Союзу та вітчизняним законодавцем. Зроблено висновок, що в рамках цієї роботи стрижневим є розуміння ґрунтів у правовій площині, яке до того ж є початковим орієнтиром для визначення вектора нормативного впливу на правовідносини щодо охорони цього природного ресурсу. Досліджено багатоманітність конотацій ґрунтів як фізико-хімічного об'єкта природного походження та соціально-економічного ресурсу. Керуючись результатами експертних досліджень інших науковців, зроблено теоретичне розмежування поняття «ґрунти» та суміжної із ним категорії «земля». На підставі проаналізованих підходів сформульовано авторське визначення терміна «ґрунти», що враховує його іманентні ознаки, вагомі з погляду правничої науки. Для належного обґрунтування виняткової значущості ґрунтів виокремлено численні виконувані ним функції. Резюмовано, що обмежене розуміння ґрунтів тільки як плацдарму для вирощування сільськогосподарських культур стало однією із причин погіршення їхнього стану. Деталізовано описано загрози, яким піддаються ґрунти. Доведено, що ефективно протистояння загрозам для ґрунтів має забезпечуватися саме кризь призму ґрунтоохоронної політики. Досліджено наукові підходи до розуміння терміна «охорона ґрунтів» та надано його авторську дефініцію. Визначено його статус як органічного складника масштабної агроекологічної сфери, якою охоплюються зокрема, але не виключно питання сільського господарства, біорізноманіття, клімату, водних ресурсів, атмосферного повітря, управління відходами. Проведено класифікацію правових актів Європейського Союзу залежно від характеру впливу на ґрунти. Виокремлено проблеми правового регулювання ґрунтів у Європейському Союзі та констатовано, що сучасний етап розвитку охорони ґрунтів вирізняється майже цілковитою відсутністю окремих спеціалізованих джерел права і характеризується розосередженістю відповідних норм у актах, предметом регуляторного впливу яких є інші об'єкти.

Ця робота охоплює аналіз принципів права Європейського Союзу як основи врегулювання відносин у сфері охорони ґрунтів. Встановлено, що ґрунти як окремий природний ресурс органічно перебувають у полі правової дії екологічних засадничих ідей. Надано вичерпну характеристику експліцитно закріплених принципів, таких як запобігання, ліквідація забруднення в джерелі, «забруднювач платить» та обережність в контексті їхнього впливу на сферу, пов'язану із охороною ґрунтів. Виокремлено перелік спеціальних ґрунтоохоронних принципів у Європейському Союзі. Запропоновано взяти його за основу для реалізації екологічної політики ЄС і впровадженні комплексного правового регулювання за ґрунтоохоронним напрямом. Для повноти дослідження проаналізовано вплив на охорону ґрунтів загальних для усіх політик Європейського Союзу засад, закріплених на рівні установчих договорів цієї організації, а саме: сталого розвитку; інтеграції; субсидіарності, пропорційності.

Предметом деталізованого вивчення є і генеза правового регулювання охорони ґрунтів у праві Європейського Союзу. Схарактеризовано розвиток правового регулювання охорони ґрунтів як нерівномірний висхідний тренд, виокремлено періодизацію історії розвитку відповідного регулювання, що полягає у поєднанні динамічного та статичного аспектів, та визначено мету історичного процесу кристалізації ґрунту у правовому вимірі Європейського Союзу. Для відстеження цього процесу у рамках цієї праці проведено періодизацію генези правового регулювання охорони ґрунтів та виокремлено: 1) нульовий період, що охоплює часові рамки 1950–1960-х років; 2) період зародження впродовж 1970–1990-х років; 3) період становлення, темпоральні межі якого найбільш розтягнуті у часі. Він охоплює три субперіоди: кінець 1990-х років – 2014 рік, 2014–2019 роки, кінець 2019 року – наш час.

У рамках кожного з означених періодів наведено перелік і проведено характеристику окремих документів різної юридичної сили, які становили та (або) продовжують становити основу ґрунтоохоронного правового врегулювання. Визначено особливості і значення кожного із періодів. Акцентовано увагу на ролі та змісті першої Тематичної стратегії охорони ґрунтів 2006 року та історії прийняття Директиви (ЄС) Про моніторинг та стійкість ґрунтів (Закону про моніторинг ґрунтів). Відмічено незавершеність процесу кристалізації ґрунту як об'єкта правової охорони.

Детально проаналізовано основи інституційного забезпечення практичної реалізації ґрунтоохоронної політики у Європейському Союзі. Запро-

поновано авторський підхід до визначення «інституційної системи охорони ґрунтів». Окреслено межі прерогатив ЄС щодо ґрунтоохоронних питань та одночасно надано об'ємну характеристику інституцій Європейського Союзу – Європейського парламенту, Європейської комісії, Ради Європейського Союзу в розрізі виконуваних ними повноважень, реалізація яких впливає на ґрунти. Особливе місце відведено предметному опису звичайної законодавчої процедури як основного способу ухвалення правових актів у Європейському Союзі, зокрема й тих, що врегульовують ґрунти і їхню охорону. Розглянуто компетенції впливових учасників формування ґрунтоохоронних політик – Комітету регіонів (CoR), Економічного і соціального комітету (EESC), Статистичного бюро Європейського Союзу (Eurostat), Спільного дослідницького центру (JRC), Європейського агентства з охорони довкілля (EEA), Європейської мережі інформації та спостереження за навколишнім середовищем (EIONET), Європейського центру даних про ґрунти (ESDAC), Європейської обсерваторії ґрунтів (EUSO).

Виокремлено й оцінено перешкоди та перспективи розвитку спеціальної правової бази у сфері охорони ґрунтів у Європейському Союзі. Перепони, які стримують прийняття єдиного присвяченого ґрунтам акту, класифіковано в окремі групи із узагальненими назвами: природні, політичні, економічні, світоглядні, комунікативно-інформаційні. Виконано короткий екскурс у загальний стан національного ґрунтоохоронного законодавства окремих держав-членів Європейського Союзу. Акцентовано увагу на зміщенні початкового предмета регулювання Директиви зі здоров'я ґрунтів до набагато вужчого питання їх моніторингу, а також на надмірній гнучкості та неповному підході до вирішення нагальних проблем зі станом ґрунтів у Європі. Резюмовано, що надмірна гнучкість у формулюванні положень, брак чітких цілей і механізмів вимірювання ступеня їхньої реалізації, а також багато інших недоліків у сукупності породжують ризики недостатньої ефективності правозастосування цієї директиви. Використовуючи спеціально створений інструмент – Трекер дій Ґрунтової стратегії Європейського Союзу до 2030 року від 17.11.2021 року, проведено ретельний аналіз поточного стану впровадження Ґрунтової стратегії, а також прогресу, досягнутого з моменту її прийняття. З'ясовано, що більшість проблем із реалізацією стосуються саме тієї частини заходів Ґрунтової стратегії, що відповідають за безпосередні загрози для ґрунтів та інтеграцію охорони ґрунтів у дотичні політики.

Доведено, що Україна зацікавлена у вирішенні екологічних проблем, у тім числі й тих, що резонують із ґрунтами. Досліджено, які акти є

складниками правового регулювання ґрунтів в Україні та встановлено, що норми Конституції України поширюються на ґрунтоохоронні відносини. Зроблено висновок про спорідненість принципів права ЄС і національних екологічних принципів, а також про те, що згідно з чинним національним законодавством питання визначення ґрунтів як природного ресурсу, що може бути окремим об'єктом екологічних та інших правових відносин, не є до кінця вирішеним. Запропоновано внести зміни до статті 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Особливу увагу звернено на те, що правове регулювання ґрунтів в Україні немає єдиного спеціалізованого джерела. Більшість ґрунтоохоронних норм у національній нормативній системі розсосереджено у нормативних актах різної юридичної сили, що спрямовані на регламентацію земельних, лісових, водних та інших суміжних відносин, внаслідок чого національне правове регулювання охорони ґрунтів, подібно до права ЄС, набуває фрагментованості. Наголошено на особливій ролі земельного законодавства у врегулюванні відносин щодо охорони ґрунтів. Досліджено історію прийняття спеціального ґрунтоохоронного законодавства в Україні та встановлено зміну законотворчого напрямку щодо врегулювання ґрунтоохоронних відносин. Запропоновано прийняти спеціальний нормативно-правовий акт у сфері охорони ґрунтів, а також доповнити Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» положенням про загрози, спричинені повномасштабним вторгненням російської федерації, від яких потерпають ґрунти. Виокремлено основні загрози для ґрунтів, що перебувають у межах державного кордону, головну роль серед яких відведено військовій агресії російської федерації. Оцінено можливість отримання грошової сатисфакції за шкоду, заподіяну ґрунтовому покриву внаслідок ведення бойових дій.

Досліджуючи питання адаптації національного законодавства до *acquis* Європейського Союзу, виявлено наявність зобов'язань України із приведення вітчизняного нормативного регулювання до вимог і стандартів права Євросоюзу, а також обґрунтовано необхідність вжиття активних заходів у цьому напрямі. Використовуючи актуальний звіт Європейської Комісії, оцінено поточний стан адаптації вітчизняного законодавства до правових стандартів Європейського Союзу у сфері охорони ґрунтів. Оцінку проводили шляхом відстеження прогресу, досягнутого в окремих, пов'язаних із ґрунтами, сферах. У процесі проведеного аналізу окреслено загальні проблеми наближення національного законодавства до *acquis*

Європейського Союзу, а також окреслено специфіку цих проблем саме у ґрунтовій сфері з оцінкою їхнього впливу на майбутнє. Запропоновано розробити і прийняти Національний стратегічний план дій з адаптації законодавства України до права у ЄС у питаннях охорони ґрунтів, визначено ключові положення, що мають бути відображені у цьому стратегічному документі, у тім числі й ті, що прописані у Законі про моніторинг ґрунтів. Наголошено на важливості гарантування в умовах адаптації вирішальної ролі національної юрисдикції у питаннях управління землями та здійснення стосовно них права власності українського народу.

Дослідження не охоплює абсолютно усі аспекти проблематики забезпечення правового регулювання охорони ґрунтів в рамках ЄС та України. У цій праці викладено результати концептуального аналізу, який здебільшого ґрунтується насамперед на підходах котрі вироблені правом ЄС, теорією держави і права, земельним та аграрним правом.

Наукове видання

**БРАЦУК Іван Зіновійович,
ХОМИК Наталія Андріївна**

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ОХОРОНИ ҐРУНТІВ
В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ
ТА УКРАЇНІ**

Монографія

Редактор *Наталія Плиса*
Комп'ютерне верстання *Світлани Сенік*

Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 22,41. Тираж 100 пр.

ВИДАВЕЦЬ ТА ВИГОТОВЛЮВАЧ:
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79007
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.